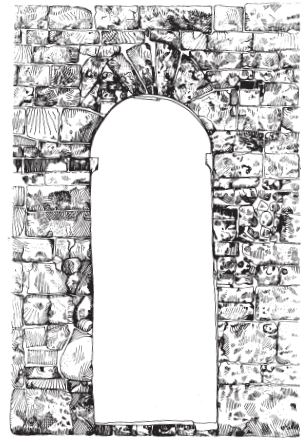

De indvandrede håndværkere og deres betydning for Roskilde gennem 1000 år

Af Eva Tønnesen

De ældste indvandrede håndværkere, vi har kendskab til på Roskildeegnen, er den engelske stenmester og hans hjælpere, der byggede den første stenkirke på Sankt Jørgensbjerg, nemlig Sankt Clemens Kirke, der var indviet til de søfarendes værnehelgen. Den nordre portal i den nuværende Sankt Jørgensbjerg Kirke er genanvendt fra den gamle Sankt Clemens Kirke. Denne portal minder så utrolig meget om tidligere engelske kirker bygget i Knud den Stores regeringstid, at den næsten må være bygget af en engelsk stenmester fra denne periode. Tidspunktet svarer også nøje til alderen på de mønter, der var lagt ned som et bygningsoffer i fundamentgrøften for den gamle Sankt Clemens Kirke under den "nye" Sankt Jørgensbjerg Kirke. Efter mønternes datering er den gamle kirke bygget i Knuds regeringstid, senest i hans sidste regeringsår 1035. De yngste mønter er Hardeknud-mønter, der med stor sandsynlighed er slået allerede i faderen Knud den Stores tid for at sikre sønnens overtagelse af tronen både i England og Danmark. Disse engelske bygningshåndværkere må have vakt beundring ved deres ekspertise på en tid, hvor der ellers kun byggedes trækirker i Danmark.

Bylivet i Danmark opstod i middelalderen. Folk, der slog sig ned i de nye købstæder, forlod slægtens gamle trygge netværk i landsbyen og stod nu alene uden sikkerhedsnet. Derfor sluttede de sig sammen i gilder, indviet til en værnehelgen. Gilderne støttede medlemmerne ved retsager, brand, sygdom og dødsfald og blev efterhånden indflydelsesrige organisationer for byernes borgere. I Roskilde kendes fire gilder: Sankt Knudsgildet (især byens højeste lag, købmændene, der også sad i byens råd), Kalentegildet (især gejstlige medlemmer), Helligtrefoldighedsgildet (kun gejstlige medlemmer) og Sankt Luciusgildet (talte også

Nordportalen i Skt. Jørgensbjerg Kirke. Det er Danmarks ældste bevarede stykke stenarkitektur. Tegning fra Roskilde Bys Historie, 1992, s. 86.

håndværkere blandt sine medlemmer). Gilderne stod åbne for alle med pengepungen i orden, også kvinder. Da håndværkerne jo tilhørte et lavere socialt lag, udskilte de sig efterhånden og dannede deres egne lav. Det ældst kendte lav i Roskilde er bagerlavet nævnt i Roskilde stadsret fra 1268. Trods myndighedernes forsøg på at holde lavene nede og hindre, at de fik for stor magt, blev de med tiden særdeles magtfulde.

Middelalderens herberger for rejsende, kendt både fra Tyskland og Norden, tyder også på, at håndværkere begyndte at gå på valsen allerede i middelalderen. I Køge har man således udgravet Sankt Gertruds Kapel, der hørte til et herberg. Foruden kapellet bestod anlægget af flere bygninger til verdsligt brug, herunder selve herberget. Kirkegården viser også tydeligt en overvægt af yngre mænd. Ikke alle nåede rejsens mål. Alle disse tidlige farende svende er naturligvis navnløse for eftertiden. Blandt de rejsende har der nok også været en overvægt af pilgrimme. Køge-egnen havde jo sin egen helgen, den hellige Margrethe af Højelse. Folk valfartede til hendes grav ved stranden.

I løbet af 1300-tallet blev lavstvangen anerkendt. Det betød, at lavenes medlemmer fik eneret på udførelse af alt håndværksarbejde inden for deres fag. Til gengæld forpligtede lavet sig også til at stå inde for, at medlemmerne leverede varer og andre ydelser af god kvalitet og til rimelige priser. For at sikre tilstrækkelig dygtighed inden for faget indførtes fra midten af 1400-tallet, at svendene skulle forfærdige et mesterstykke for at blive optaget i lavet. Lavenes betød også et socialt sikkerhedsnet for medlemmerne, ligesom de havde en selskabelig funktion. For at sikre at lavenes monopolstilling ikke blev misbrugt, blev de kontrolleret af borgmester og rådmænd. Derfor kunne håndværkere ikke komme i rådet efter 1422. Rådene skulle stadfæste valg af oldermann, de kunne fastsætte maksimalpriser og påtale urimelige krav til svendeprøver. Lavenes vedtægter var nedfældet i de såkaldte skråer. Den ældst kendte skrå i Roskilde er smedelavets, udstedt 1491 og stadfæstet af kong Hans året efter. Roskilde Snedkerlav har den ældst bevarede protokol, der går tilbage til 1611.

I 1400-tallet udskiltes svendene af mesterlavene og dannede deres egne lav, der også fungerede som understøttelsesforeninger. Så længe de fleste svende kunne gøre sig håb

om at blive mestre, blev skellet mellem lav og underlav dog aldrig særlig stort. I 1662 fik smedesvendene i Roskilde deres egen skrå. Svendene skulle have en krofader, en bisidder og to skaffere. Krofader og bisidder var mestre. De sad et år af gangen. De skulle påse, at lavsskikkene blev overholdt. Svendenes mødested hed som antydte "kroen". Det var også her de fremmede svende skulle henvende sig. De skulle fremsige lavets "gruss" - en særlig formular, der godtgjorde at de tilhørte et bestemt lav - og fik så deres "geskænk". En af skafferne var derpå behjælpelig med at finde arbejde. 1500- og 1600-tallet blev lavstraditionens glansperiode. De udenlandske håndværkere førte deres hjemlands skikke med sig og påvirkede de danske forhold. Det var specielt det tyske lavssystem, "zünften", der fik stor indflydelse på de hjemlige forhold. Zünften regulerede forholdet mellem mestre, svende og læredrenge. Efterhånden måtte alle danske lav følge de tyske regler for i det hele taget at kunne fungere. Lavene måtte ofte tilkøbe sig zünftretten. I

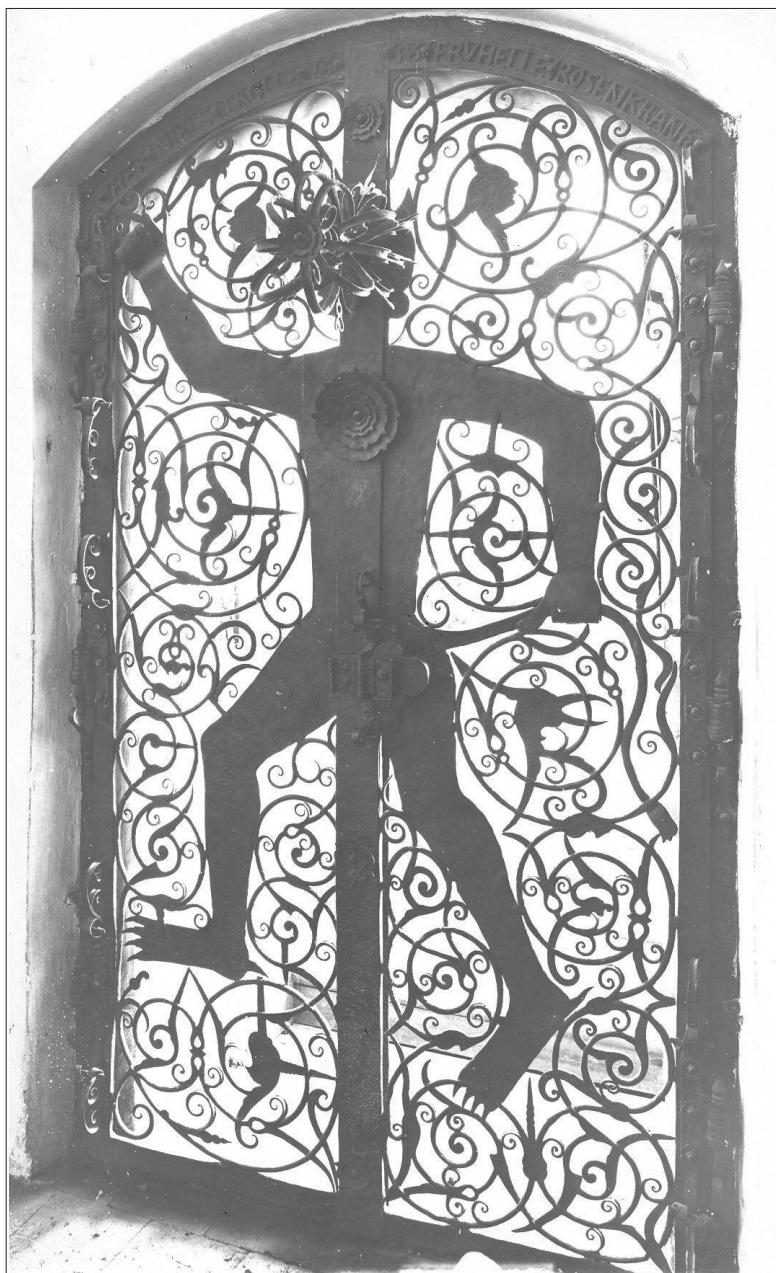

Vedhæng på Roskilde Smedelavs oldermanskæde. Fotograf: Arne Nielsen, 1983.

Caspar Finckes smedejernsgitter, der adskiller Christian 4.s kapel fra Roskilde Domkirke, smedet 1619. Fotograf: Kristian Hude, 1927.

*Gitterdøren, der adskiller Trol-
lernes kapel fra domkirken,
skåret i træ af Caspar Lubbeke i
1655. Fotograferet 1934. Roskil-
de lokalhistoriske Arkiv.*

1649 købte snedkerlavet i Helsingør en "gewöhnheit" af lavet i Strahlsund. En gewöhnheit gav anvisning på ritualerne for lavenes sammenkomster. Snedkerlavet i Strahlsund måtte senere købe en afskrift af deres gamle gewöhnheit af lavet i Helsingør, da originalen var brændt. Lav, der ikke var zünfftige, havde svært ved at tiltrække gode svende. Svendene kunne nemlig blive udelukket fra zünfftige me-

stres værksteder i fremtiden. Lavene havde en del udstyr. Det vigtigste var lavsladen, lavets pengekasse og arkiv. Når laden var åben, måtte lavsreglerne følges. Hertil kom skafferstok, velkomst til at drikke af og lavsskilt ophængt uden for kroen. Aflæggelse af svendeprøven var især omgærdet af et sæt af mystiske ceremonier, som kunne tangere tortur. De påbudte mesterprøver ved optagelse i lavet blev efterhånden ret kostbare til gene for svende, der gerne ville være mestre.

Efter reformationen kender vi også flere af de driftige håndværkere, der indvandrede fra især Tyskland og Nederlandene. I Roskilde Domkirke har vi adskillige vidnesbyrd om disse håndværkere, der har sat egne arbejder så højt, at de så at sige har signeret dem eller på anden måde givet eftertiden et vidnesbyrd om, at de har virket i Roskilde. Vi kender klokkestøberen Fastenowe fra 1500-tallet, og fra det følgende århundrede smeden Caspar Fincke, der har smedet det pragtfulde gitter, der adskiller Christian 4.s kapel fra domkirken. På gitteret står: "Caspar Fincke bin ich genant. Diser Arbeit bin ich bekant" og årstallet 1619. Forståeligt nok fik han i 1631 bestalling som kleinsmed ved de kongelige slotte. En anden fabelagtig dygtig håndværker er snedkeren Caspar Lubbeke, der har snittet gitteret foran Trollernes og Kragernes kapel så fantastisk i bruskbarokkens snørklede stil, at man tror det er smedet.

Om den tyske snedker Brix Michgell, eller Brix Snedker, mesteren for altertavlen i Gl. Vor Frue Kirke og andet kirkeinventar, ved vi lidt mere. Det lokale snedkerlaug gjorde, hvad det kunne for at holde den dygtige konkurrent ude af lavet, og dermed reelt uden mulighed for at udøve sit håndværk i byen. Han måtte gøre flere mesterstykker, før lavet anstændigvis måtte optage denne kunstner inden for faget, der overgik de fleste lokale mestre. Han leverede et skab på bordfod med små rum og skuffer, en såkaldt "tresor", 3. påskedag 1611, og siden en kiste med udskæringer til levering 3. påskedag 1612. Kisten blev for øvrigt ikke færdig til tiden, hvorfor han måtte give en halv tønde danzigerøl til lavsbrødrene. Efter at være blevet mester opbyggede han et stort værksted med mange svende. Man har kendskab til 14 prædikestole og 3 altertavler fra hans værksted. Han dannede også skole for andre værksteder. Han døde omkring 1627.

Brix Michgells altertavle i Vor Frue Kirke i Grønnegade, udskåret omkring 1620. Foto i Roskilde lokalhistoriske Arkiv.

I 1700-tallet blev udenlandske håndværkere ligefrem indkaldt af kongen. De fremherskende økonomiske teorier i dette århundrede går under betegnelsen merkantilisme. Teorierne var tilpasset den enevældige kongemagt. Den merkantilistiske erhvervspolitik lagde vægt på en indbringende udenrigshandel. Den enevældige monark havde nemlig brug for et stort handelsoverskud, der satte ham i stand til at opretholde en stor hær, et stort administrationsapparat, et stort prestigebyggeri, etc. Forudsætningen for en positiv handelsbalance over for udlandet var en hjemlig produktion, der i første omgang kunne erstatte dele af landets import og måske på længere sigt føre til en eksport af danske varer. Christian 6., konge fra 1730, søgte at ophjælpe en hjemlig industri. Virkemidlerne var privilegier, statsstøtte og importforbud. Endvidere søgte man at tiltrække udenlandsk kapital og udenlandske specialister. 1735 oprettedes kommercekollegiet til at koordinere erhvervslivet. De nye industrielle virksomheder var ikke kendetegnet ved vidtgående mekanisering. Der var i højere grad tale om rationalisering og stordrift inden for eksisterende håndværk.

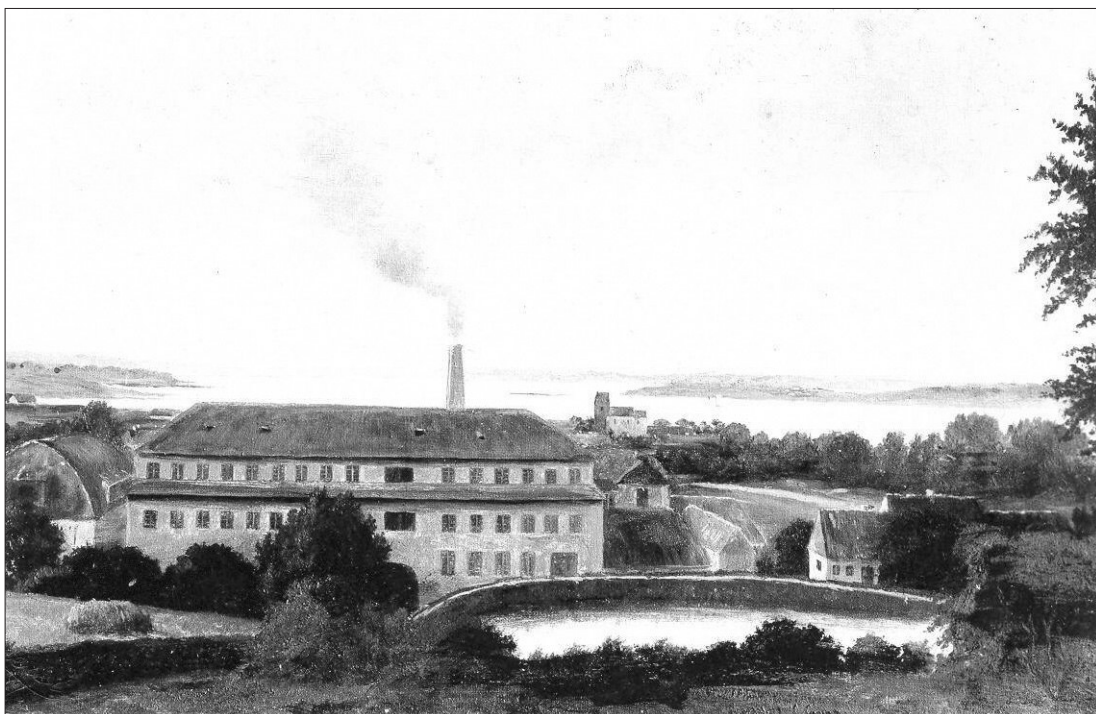
Roskilde fik også en merkantilistisk virksomhed. I 1731 var den gamle Maglekilde kornmølle brændt. Grunden blev nu købt af papirfabrikant Ole Schiøtz. Han opførte en imponerende fabriksbygning på grunden, af samme soliditet som Sukkerhuset, et andet af byens merkantilistiske erhvervseventyr. Bygningen indrettedes som papirfabrik. Efter Schiøtz's død videreførte hans enke fabrikken nogle år. Hun solgte siden fabrikken til papirfabrikant Johan Conrad Bonacher. Han videresolgte virksomheden til et interessentskab i 1810. Det bestod af 5 københavner-fabrikanter; Joseph Lübschütz, Josua Salomon Glückstadt, Samuel Isaac Abrahamson, Moses Fürst og Levin Simonsen. De var alle af jødisk herkomst. Der var således også en vis jødisk indvandring omkring år 1800. Navnene vidner om, at mange jøder kom fra Tyskland. Disse fem herrer fik i 1811 privilegium på at drive papirfabrikation og en kongelig bevilning på 150.000 rigsdaler til startkapital. De oprettede også et bomuldsmanufaktur i bygningen, bestående af et bomuldsspinderi, et bomuldsvæveri og et strømpevæveri.

Baggrunden for oprettelsen af denne fabrikation var napoleonskrigene og den såkaldte fastlandsspærring, som

Napoleon Bonaparte påtvang sine allierede, heriblandt Danmark, for at skade ærkefjenden, England, mest muligt ved at hindre dets handel med kontinentet. Det betød, at de europæiske lande på kontinentet slap for konkurrence fra periodens førende industrination. På den anden side gjorde krigstilstanden det også sværere for et land som Danmark at skaffe ekspertise og passende produktionsmidler udefra. Det var vanskeligt at skaffe specialister til at oplære danske vævere. Man manglede også moderne vævestole, ligesom det var svært at skaffe råbomuld. Fabrikant Glückstadt rejste selv til Tyskland for at skaffe bomuldsvævere og folk, der kunne forestå spinderiet. Der blev også sendt en industrispion ved navn Gillespie til England for at aflure engelske bomuldsspinderier de nyeste metoder og for at finde en dygtig spindemester. Fra Tyskland kom en koloni af gode vævere med familie, heriblandt flere strømpevæversvende fra Magdeburg, ligesom der blev indkøbt tyske vævestole. Det lykkedes også at finde en spindemester i England, som var villig til at tage til Roskilde sammen med sin familie. Fastlandsspærringen eliminerede konkurrencen fra England, så foretagendet fik en god start. Man kom hurtigt op på at beskæftige 400 personer, alt iberegnet fra direktører til kludesamlere. Det blev nødvendigt at købe enkelte store gårde i Roskilde som Algade 14, senere kaldt for vævergården, til dele af fabrikationen og flere små boliger til værkets mestre, bl. a. et såkaldt våningshus i Hersegade 14.

Vi vil nu følge en vævermester, der blev indlogeret her med sin familie. Hans navn var Johan Henrich Schmeltz. Han var født i Kampen i Holland den 4. november 1772. Efter konfirmationen kom han i lære hos en tøjmagermester i byen. Han lærte altså oprindeligt at væve af uld. Siden fulgte han sin mester til Ober Eschbach i Tyskland. Da han var udlært svend, gik han efter skik og brug på valsen.

Schmeltz tog først arbejde i Tyskland, dels hos små håndværksmestre, dels på en fabrik i Berlin. Herfra rejste han i 1797 videre til København. Her opholdt han sig stadig under englændernes bombardement i 1807 og var så uheldig at miste alle sine ejendele og personlige papirer. Samme år fik han ansættelse på Usserød Klædefabrik. Her blev han til 1811, hvor han fik ansættelse ved Maglekilde Bomuldsmanufaktur i maj måned. Under opholdet i København

havde han lært en ældre pige ved navn Ellen Cathrine Magnus at kende. De besluttede at gifte sig. I Roskilde flyttede de ind i det lille hus i Hersegade 14 sammen med andre væverfamilier ansat ved Maglekilde. Her fødte konen sit første barn, Cathrine Elisabeth, i 1812, da hun var 40 år, og 2 år efter fødte hun en søn, der fik navnet Otto Henrich.

Maglekilde-Interessentskabet kom som nævnt hurtigt op på at beskæftige omkring 400 personer. Bomuldsmanufaktururet producerede ifølge oplysninger, der stammer fra fabrikant Glückstadt, bomuldsgarn, bomuldstøj og tyl samt sjaler og enkelte andre færdigvarer. Da værkets produktion toppede, skal der have været mellem 60 og 70 vævestole i gang. Takket være de udenlandske håndværkere og de nye vævestole var det kvalitetsvarer, der produceredes. Efter en lidt træg indkøringsperiode fik man gang i afsætningen, men industrieventyret fik en brat ende efter Kielerfreden i 1814. Som bekendt måtte Danmark afstå Norge. En vigtig del af landets hjemmemarked gik herved tabt. Ifølge Behrmanns Roskilde-beskrivelse udgivet i 1832, skete der også det beklagelige, at "Godtkjøbsvarer strømmede ind i Landet fra alle Kanter", ikke mindst fra England. Nu da interessentskabet skulle til at høste udbyttet af sine investerin-

Maglekilde Papirfabrik og Bomuldsmanufaktur malet i 1839 (nedrevet i 1846 for at give plads til vandkuranstalt). Læg mærke til skorstensrøgen fra dampmaskinen. Affotografering i Roskilde lokalhistoriske Arkiv.

ger, skete der et katastrofalt fald i afsætningen. Alle lagre blev hurtigt fyldt. Samtidig fik væverfaget i København visse toldbegunstigelser, der skadede Maglekilde.

For at ride stormen af blev dele af værkets forskellige aktiviteter og bygninger solgt fra til privatpersoner. Lüb-schütz købte vævergården, Algade 14. Interessenterne beholdt Maglekilde. Mange af de ansatte blev afskediget, men man søgte at holde på mestrene så længe som muligt, for det var jo dem, der sad inde med ekspertisen. Væveriet indskrænkedes, og man koncentrerede sig om spinderiet. Maglekilde var i mange år landets eneste bomuldsspinderi. 1819 søgte værket om 5 års frihed for betaling af renter og toldfrihed for indført råbomuld, men opnåede kun en toldlettelse, der svarede til den nedsættelse, væverne i København fik på indført bomuldsgarn. De udenlandske bomuldsproducenter havde den fordel, at de kunne yde lange kreditter. Det kunne Maglekilde ikke. Derfor søgte man i 1823 om indførelse af et egentligt importforbud af bomuldsgarn, men fik afslag.

Et andet problem var manglen på vandkraft. Man skulle jo både bruge kraft til papirfabrikationen og til spindemaskinerne. Derfor anskaffedes i 1820 en brugt dampmaskine på 8 HK af fabrikatet Watt og Boulton fra Holmen. Det var den første dampmaskine uden for København, hvor der på samme tid var tre. Trods disse tiltag var det alligevel nødvendigt helt at nedlægge væveriet og afskedige de sidste mestre omkring 1821-23, heriblandt Schmeltz. Det endte med at interessentskabet solgte værket til Glückstadt. Han fortsatte bomuldsspinderiet, idet han især spandt lysegarn, men det blev aldrig nogen givtig indtægtskilde. Alligevel holdt han produktionen gående lige til midt i 1840'erne, da han måtte likvidere. Bygningerne blev revet ned i 1846 for at give plads for en vandkuranstalt.

Trods de beskrevne vanskeligheder for væverfaget, blev der stadig produceret tekstiler i Roskilde efter 1820. Folk skulle jo stadig have klæder på kroppen. Maglekildes nedtrapning gav plads for håndværksvæveriets opblomstring. Den frasolgte afdeling i Algade 14 førte vævetraditionen videre, og Schmeltz og muligvis flere af de afskedigede vævermestre nedsatte sig i byen. En gennemgang af folketællingen fra 1825 viser følgende om væverfaget: 1 stort

Vævergården, Algade 14, siden Gotzians gård. Set gennem porten. Ejendommen blev kraftigt ombygget i 1915. Fotograf: Kristian Hude, 1906.

værksted ejet af fabrikør Johannes Bøttiger, søn af Peder Bøttiger, der i folketællingen fra 1787 stod opført som fabrikør og spindemester med en husstand bestående af hustru og tre børn med bopæl og værksted på Hestetorvet. Sønnen Johannes havde erhvervet borgerskab til at drive fabriksvirksomhed i 1816. Til hans husholdning hørte foruden familien 3 væversvende og 1 lærling, men han kan godt have beskæftiget flere, som boede andre steder i byen. Dernæst var der et mellemstort værksted ejet af den tidligere nævnte J. H. Schmeltz. Han havde erhvervet borgerskab som vævermester i 1822. Han havde 2 lærlinge i sin husstand. Endelig var der 4 små værksteder, hvoraf de 2 lå uden for byen i Nyvang. Den ene af landvæverne havde 1 lærling. Den ene af byvæverne kaldte sig for bomuldsvæver, den anden stod opført som tøjmagervend (Bly-

dorn). Han boede for øvrigt i Hersegade 14 og har muligvis vævet for Schmeltz. Desuden var der en strømpevæver Øhme i byen. 5 af de nævnte vævere havde udenlandske navne, og de 4 var første generationsindvandrere.

Går vi til tællingen fra 1834, er vævergården Algade 14 igen en aktiv vævergård. Ejeren hed nu Johan Carl Gotzian. Han var født i Østrig og havde erhvervet borgerskab i 1831. Til hans husholdning hørte 2 svende og 2 lærlinge. Bøttiger var i mellemtiden flyttet fra Hestetorvet til Domkirkepladsen. Han havde stadig 3 væversvende, hvoraf den ene var hans søn Frederik. Denne fik siden sit eget værksted og blev således konkurrent til sin far. J. H. Schmeltz var i mellemtiden død af vattersot. Men hans enke førte værkstedet videre, dog uden lærlinge, men af familiearkivet fremgår det, at sønnen var under oplæring på værkstedet. Af de 4 små værksteder var kun det ene tilbage, idet strømpevæveren stadig var aktiv.

Ser vi på folketællingen fra 1840, er der kommet endnu et værksted, ejet af bomuldsvæver August Müller. Han kom fra Böhmen og havde erhvervet borgerskab i 1834 ifølge familiearkivet, men han figurerer ikke i borgerskabsprotokollen. Med til hans husholdning hørte 2 svende, 3 lærlinge og 3 tjenestepiger. Går vi til tællingen fra 1850, er Gotzian nu ene om at kalde sig fabrikør. Han havde sønnen Carl Rudolph som mester på værkstedet. Hertil kom 3 svende, hvoraf den ene var hørmagersvend, og 2 lærlinge. August Müller og Bøttigers værksteder havde lidt færre folk. Dernæst fulgte 4 værksteder, hvor der kun var mester selv med højst en lærling. Endelig var der 4-5 væversvende i byen, der uden tvivl har arbejdet for en eller flere af mestrene i byen. F. eks. havde Schmeltz junior sine faste leverandører.

Også i folketællingen fra 1850 støder vi på en ny væver, nemlig tøjmagermester Jørgen Henrik Lindloff, der i 1846 havde købt Rimors Mølle sammen med møllerformand Carl Gyldenpenning. De havde indrettet uldspinderi i den gamle mølle. Desværre brændte den kort efter. Møllen blev hurtigt genopbygget, men i 1852 brændte den nye bygning. På tomten byggedes den bygning, der i dag huser det lokale hjemmевærn. I bygningen indrettedes spinderi med tidens mest moderne maskiner. På første sal i vinkelbygningen indrettedes lager og forretning, hvor man kunne købe

de spundne garner. Der indrettedes også væveri, hvor Lindloff og kompagnon fremstillede vadmél, der blev valket på Kobbermøllen, der på dette tidspunkt blev drevet som et stampeværk. Væveriet fremstillede også hestedækener til de kongelige stalde. Konkurrencen fra andre spinderier og hjemmespinderiet var imidlertid for hård. Virksomheden måtte derfor gå på tvangsauktion i 1858. Møllen blev købt af Lindloffs bror, Henrik Poul Lindloff. Da han samtidig var indehaver af Usserød Klædefabrik, lejede han Roskilde-virksomheden ud med fuldt inventar til sin svoger, Ditlev Heinrich Plambeck. Både Lindloff-brødrene og Plambeck kom fra Holsten, hvor de var blevet udlært som vævere. Spinderiet var mekaniseret. Spindemaskinerne blev dels drevet af vandkraften fra vandmøllen, dels af en hestemølle. Først ved Plambechs overtagelse af virksomheden blev den rentabel, og i 1864 kunne han købe ejendommen med jordtilliggende og inventar. Et par år senere anskaffede han også en dampmaskine til at supplere vandkraften med. Plambechs 2 sønner, Heinrich Theodor og Adolf Julius, blev også udlært inden for faget. De kom på

Rigmors Mølle ved Frederiksborgvej husede firmaet Plambechs Uldspinderi. Firmaet stiftedes i 1846 og ophørte i 1930. På gårdspladsen ses fabrikant Heinrich Theodor Plambeck med sin kone. I dag er der hjemmeværnsgård i bygningen. Foto i Roskilde lokalhistoriske Arkiv. U.å.

*Købmand og kgl. agent Otto
Henrich Schmeltz (1814-1898),
Raadhustorvet 6. Fotograf: F.E.
Hansen. U.å.*

studierejser til USA, hvor de bl.a. lærte at fabrikere trikota-ge.

I anden halvdel af 1800-tallet vandt maskinvævene mere og mere frem. Det slog efterhånden vævernes gamle, stolte håndværkstraditioner ud i Roskilde. Derfor indskrænktes antallet af vævere fra folketælling til folketælling mod slutningen af århundredet. To virksomheder overlevede ved at sadle om fra væveri til manufakturhandel. Det var August Müller, hvis firma stadig eksisterer under navnet Aage Müller og O. H. Schmeltz, hvis firma lukkede så sent som i 1993 - de sidste mange år videreført af Carl Andersen, selv søn af en Roskilde-væver, Peter Andreas Andersen, og udlært hos Schmeltz som handelslærling. Plambechs Uldspinderi, der i 1892 var blevet overtaget af Heinrich Theodor Plambeck ved faderens død, var det eneste af de gamle tekstilvirksomheder, der overlevede århundredskiftet og fortsatte sin eksistens lige til 1930.

Men lad os vende tilbage til Otto Henrich Schmeltz, søn af en fattig indvandret væversvend, der ved stort slid og sparsommelighed havde skabt sig et levebrød som selvstændig mester i byen. Hvordan gik det den unge mand? Han var 12 år gammel, da faderen døde, og blev som nævnt siden udlært på værkstedet, der blev ført videre af moderen. I en alder af 18 år kunne Otto i 1833 fremlægge sin svendeprøve for den samlede magistrat på rådhuset. Arbejdet med at væve et stykke bomuld var blevet fulgt af vævermestrene Bøttiger og Gotzian, for at sikre at alt gik rigtigt til, samt at kvaliteten var i orden. Otto blev nu bestyrer af værkstedet i Hersegade. I hans nekrolog kunne man siden læse om denne periode, at væveriet ved flid og stor arbejdsdygtighed "efter nogle Aars Forløb blev et efter Provinsforhold meget betydeligt Væveri. Han rejste omkring til Markederne med sine Varer, fik en stor Kundekreds, og det varede ikke længe, før Schmeltz's Bomuldstøj var kendt langt uden for Roskilde Bys snevre grændser."

Fra 1847 er der bevaret en forsikringspolice, der viser, at familien nu var flyttet til Skomagergade 9. Mærkeligt nok var væveredskabernes værdi kun ansat til en brøkdel af varerelagerets værdi. Forklaringen får vi i Schmeltz's leverandørbog, ført fra 1851, det år hvor Otto løste borgerbrev som tøjmagermester. Her kan vi se, at han på dette tidspunkt havde 6 vævere som faste leverandører. Han kunne

herved koncentrere sig om at afsætte stofferne, dels til private, dels til byens storkøbmænd, der også drev detailhandel med et meget bredt varesortiment. Men han har nok tjent mest på de store markeder, der blev holdt 4 gange om året i købstæderne, hvor de lavere sociale lag af befolkningen forsynede sig med nødvendige forbrugsgoder. Ligningslisterne viser, hvordan firmaet steg i skat i årenes løb, og firmaets regnskabsbøger viser baggrunden herfor, nemlig udviklingen af en omfattende grossistvirksomhed inden for tekstilbranchen. Regnskabsbøgerne afslører også, hvordan Otto lagde skilling til skilling uden at bruge særlig meget på sig selv. Men Otto havde andre planer på længere sigt. Han ville være manufakturhandler med egen forretning, så han slap for at rakke rundt fra marked til marked. I 1864 købte han Raadhustorvet 6 (siden Stændertorvet 6) af købmand Søren Møller. Forhuset var da en lav længe ud imod torvet. Schmeltz byggede i stedet et toetages hus med lejligheder og værelser på loftet, så han også kunne få en lejeindtægt. Selv boede han i stueetagen ved siden af butikken, der havde indgang fra porten, så det har været små forhold. Han måtte nu også skifte borgerskabet ud, så han blev opført i borgerskabsprotokollen som købmand. Under

Raadhustorvet 6 (i dag Stændertorvet 6). O.H. Schmeltz's Eftf. Væveri-Udsalg, ca. 1923. Foran butikken ses kommis Knud Møller og lærling Torkil Olsen. Forretningen eksisterede fra 1864 til 1993. Foto i Roskilde lokalhistoriske Arkiv.

1870'ernes gode konjunkturer steg omsætningen i butikken, så Schmeltz kunne ansætte en medhjælper. Det blev som nævnt væverkollegaen Peter Andreas Andersens nykonfirmerede søn Carl. Han viste sig at være lige så nøje-regnende for ikke at sige påholdende som sin læremester. Derfor fik han snart en meget betroet stilling i firmaet.

Schmeltz's mor var død i 1853. Søsteren, der hidtil havde ernæret sig ved at undervise i skræddersyning, tilbød nu at føre hus for broderen. Få år efter så hun sig nødsaget til at søge et sparekasselegat med den begrundelse, at hun på grund af et svækket helbred ikke længere kunne hjælpe broderen i det daglige. Enten har han været usandsynlig påholdende eller også har hun været for stolt til at lade sig forsørge. Otto Schmeltz blev nemlig ved med at lægge skilling til skilling og blev efterhånden en af byens rigeste mænd. Han begyndte også at blande sig i byens offentlige liv og påtage sig offentlige hverv. Allerede i 1857 var han blevet fattigforstander. En kort periode fra 1863 var han også byrådsmedlem. Otto stiftede aldrig familie - det anså han nok for en fordyrende omstændighed. Da søsteren døde, blev han derfor noget ensom. Han kastede nu sin kærlighed på sin fødeby og fik da den tanke, at hans mange penge skulle komme Roskilde til gode. Oprindeligt havde han vist tænkt sig at testamentere pengene til byen, men kom efterhånden til den overbevisning, at det ville være bedre at begynde at skænke dele af formuen til byen i levende live, så han kunne opleve, hvordan pengene blev til nytte i hans kære by.

Schmeltz's første store donation gik til opførelse af et nyt rådhus. Det gamle rådhus fra 1735 foran Sct. Laurentii kirketårn, var blevet forhøjet med en etage i 1839. I løbet af de næste 40 år blev byens befolkning nærmest fordoblet. Derfor havde byen købt naboejendommen, prokurator Walløes gård, og revet den ned i 1880 for at opføre et nyt og større rådhus, men så skete der ikke mere i sagen. Det ærgrede tilsyneladende Schmeltz. I hvert fald skrev han den 23. august samme år et brev til byrådet, hvori han tilbød at donere byen 20.000 kr. Pengene skulle hensættes i Nationalbanken eller Roskilde Sparekasse, så Schmeltz kunne få renterne resten af sin levetid. Dagen efter sendte han atter et brev, hvori han forlangte, at rådhuset skulle stå færdigt i løbet af 5 år. Han fik et svar, der gik ud på, at man ikke på daværen-

de tidspunkt kunne tage stilling til tilbuddet, da man først ville have overblik over kommunens økonomi, når årsregnskabet for 1880 forelå. Næsten et år efter modtog Schmeltz et nyt brev, hvori byrådet beklagede, at de endnu ikke havde overblik over kommunens økonomi. Nu greb Schmeltz atter pennen og skrev til de høje herrer, at han ville afstå fra renterne af de 20.000 kr. og desuden tilbyde et lige så stort beløb til forskellige af byens institutioner. Betingelsen var, at byggeriet skulle være påbegyndt og så vidt muligt også fuldendt i 1882. Han begrundede sin utålmodighed med sin alder. Han ville gerne se huset færdigt. Da byrådsmedlem Carl Madsen samtidig donerede 5.000 kr. til formålet, vedtog byrådet at tage imod tilbuddet.

Der blev nu nedsat et byggeudvalg, hvori de to givere fik sæde. Som byggesagkyndig sad byrådsmedlemmet tømrermester Harald Weber i udvalget. Man enedes om at udskrive en arkitektkonkurrence. Det var også en forudsætning, at prisen på det nye rådhus ikke måtte overstige 50.000 kr. Der blev også opstillet en lang række betingelser, som arkitektkonkurrencen skulle tage højde for. Førstepremien gik til professor Storch. Andenpremien gik til arkitekt O. P. Momme assisteret af den lokale murermester Carl Johan Schledermann. Det blev besluttet at give opgaven til Momme. Resultatet af konkurrencen havde udløst en polemik i *Roskilde Avis*. Problemet var, at begge de vindende projekter ville komme til at koste over 50.000 kr. Polemikken fortsatte ind i byrådet, og det stod snart klart, at huset ikke kunne stå færdigt i 1882. Schmeltz greb nu atter pennen og skrev til byrådet, at han var villig til at udsætte fristen for rådhusets opførelse til 1883. Nu blev rådhusbyggeriet endelig godkendt.

Murerarbejdet blev overdraget firmaet Schumacher og Schledermann, tømrerarbejdet overdraget til tømrermester Kornerup efter licitation. Nu gik arbejdet rask fra hånden. Alligevel stod det først færdigt i 1884, men det så Schmeltz igennem fingre med. Han holdt også sit løfte om at betænke byen med flere donationer. I 1895 skænkede han således springvandet på torvet. Det sprang dog først i 1896. Schmeltz, der i mellemtiden var blevet udnævnt til kgl. agent, så også gerne, at husene på torvet blev revet ned, så man fik udsyn til Roskilde domkirke, men han lod sig i stedet overtale til at donere det tiltænkte beløb til en udvidelse

Murermester Carl Johan Schledermann (1844-1934), Allehelgensgade 19. Fotograf: Carolsfeld-Krausé. U.å.

af det snævre Allehelgensstræde. Bl. a. ønskede borgmester Aagaard, at det gamle garveri på hjørnet blev revet ned, så man kom stanken og flueplagen til livs.

I 1893 overdrog Schmeltz sin forretning til Carl Andersen. Den gamle væver nåede at blive udnævnt til ridder af Dannebrog kort før sin død i 1898. Da man åbnede hans testamente viste det sig, at han havde indsat byen som sin universalarving. For en del af pengene opførtes Schmeltz Stiftelse på en del af hans grund i Allehelgensgade 6, indviet i 1906. Kæmner Eckart Møller havde i mellemtiden arbejdet videre med tanken om at fritlægge torvet. Det blev gennemført i 1908, dog med midler fra andre sponsorer med sparekassen i spidsen. Byparken er også et resultat af Schmeltz idéer og anlagt for hans penge. Ved Klostermuren ligger endnu en stiftelse, der bærer Schmeltz navn, men opført så sent som i 1946. Alt i alt har han været en af byens store velgørere. Derfor har man også hædret ham ved at opkalde en plads efter ham.

Som det er fremgået af de foregående afsnit, var det de indvandrede vævere, der gjorde sig gældende inden for faget i Roskilde. Det var dem og deres efterkommere, som drev byens førende værksteder, medens de danske svende stort set måtte tage til takke med at slå sig ned som landsbyvævere eller forblive svende, der vævede for andre mestre. Medens de udenlandske vævere ofte var indkaldt som specialister, kom håndværkere inden for andre fag til Danmark, når de var på valsen efter udstået læretid.

Vi vil nu undersøge, om de indvandrede håndværkere gjorde sig lige så massivt gældende inden for andre fag. Vi tager udgangspunkt i folketællingen fra 1845, hvor vi for første gang kan se, hvor folk er født. Med alle de forbehold, der er ved at bruge en folketælling, kan man opstille følgende tal: Den samlede befolkning var på 3.343 personer. Af disse er 188 opført som håndværksmestre inden for 26 klassiske håndværksfag (egentlige fabrikanter er fraregnet). Af disse mestre var 23 født i udlandet, mest Tyskland, det vil sige, at 12 % var af udenlandsk herkomst. Den udenlandske dominans var altså ikke så massiv, når vi ser på hele håndværkerstanden, som den var inden for væverfaget. Men det var dog stadig en stor procentdel af håndværksmestrene i byen, der havde en udenlandsk baggrund. Af svende inden for de samme fag er der opført 131, hvoraf

de 8 var indvandret, det vil sige 6 %. Fordelingen mellem mestre og svende kunne tyde på, at indvandringen tidligere havde været større.

Vi vil nu prøve at sammenligne disse tal med de tilsvarende tal i Niels Senius Clausens undersøgelse af forholdene i 1870. Men inden vi når så langt, er det nødvendigt at gennemgå de ændrede forhold som håndværksfagene i mellemtiden havde fået at virke under. Organisatorisk var der sket det, at håndværkerne havde fået en fælles forening, Roskilde Borger- og Håndværkerforening, stiftet i 1840. Oprindeligt var den oprettet af selskabelige grunde, men foreningen fik hurtigt en økonomisk, en social, en faglig og sågar en politisk betydning i byen. På det uddannelsesmæssige plan ydede foreningen støtte til Roskilde Tegneskole oprettet i 1840. I 1853 opstillede foreningen en kandidat til byrådet, eller borgerrepræsentationen, som det hed siden 1837. Trods privilegeret valgret fik de indvalgt farver P. Rasmussen til stor forargelse for byens højere borgerskab. Det gav blod på tanden, så man også opstillede en kandidat til ligningskommissionen og atter blev repræsenteret. Rasmussen sad i byrådet lige til 1888 og fik siden følge af flere standsfæller.

I 1856 forelå udkastet til en ny næringslov, der for alvor rystede hele håndværkerstanden. Udkastet foreslog en afskaffelse af de tvungne mesterprøver og en friere adgang til at drive erhverv. I praksis ville det betyde en ophævelse af de århundredgamle lav. Samtidig begyndte et industrielt opsving med udvidet brug af maskinkraft, der kom nogle håndværksfag til skade og skabte øget utryghed, men som dog på samme tid gav nede andre håndværksfag, der tog maskinerne til sig, hvorved de traditionelle arbejdsmønstre ændredes. Endelig betød jernbanens anlæggelse et øget opsving i byens erhvervsliv og øget tilvandring fra oplandet. Dette kombineret med det faktum, at der faktisk kun var 4 lav tilbage i Roskilde, nemlig skomagernes, skræddernes, snedkernes og smedenes, betød, at man i Roskilde Borger- og Håndværkerforening ikke reagerede så voldsomt som i andre byer. Alligevel valgte man at sende en repræsentant, nemlig tømremester Harald Weber, der i parentes bemærket var 2. generationsindvandrer, med til det landsdækkende protestmødet i København den 25.-28. juli 1856. Resultatet blev en protestskrivelse til indenrigsmini-

steren. Den blev sendt rundt til underskrift i alle købstæder. Kun 58, heraf 34 mestre, skrev under i Roskilde. Der var langt under, hvad andre byer på Sjælland kunne præstere. Trods 15.000 underskrifter var slaget tabt på forhånd. Loven skulle først træde i kraft 1862. Mange kæmpede imod til det sidste, men Roskilde opgav modstanden i 1861.

Ophævelsen af lavsprivillegierne fik da heller ikke den store indvirkning på tilgangen til håndværksmestrenes kreds. Den største omvæltning var nok det faktum, at mestre og svende ved lavenes bortfald mistede et fælles forum. Dette bidrog til at uddybe svælget mellem mester og svend og accentuerede udviklingen hen imod et arbejdsgiver-arbejdstagerforhold. Mange svende måtte se i øjnene, at de aldrig ville ende som mestre. Dette skabte siden grobund for den fremvoksende fagbevægelse i 1870'erne og frem til århundredskiftet. Også inden for mestrenes egne rækker øgedes svælget mellem indehavere af store værksteder med mange ansatte - nogle var måske endda på vej over i fabrikanternes rækker - og små enmandsbetjente værksteder. I 1868 ændredes formålsparagraffen i Roskilde Borger-

*Roskilde Borger-, Haand-
værker- og Industrifore-
ning. Foreningens spille-
værelse på Hotel Prindsen,
fotograferet i 1940 i anled-
ning af 100 års jubilæet.
Foto i Roskilde lokal-
historiske Arkiv.*

og Håndværkerforening, så man nu skulle virke både "for Industriens og Håndværksflidens Fremme". Der var efterhånden så store skel mellem høj og lav i foreningen, at en kreds af håndværkere brød ud i 1870 og dannede Roskilde Håndværkerforening. Moderforeningen tog ca. 20 år senere navneforandring til Roskilde Borger-, Håndværker- og Industriforening. Håndværkerforeningerne havde stor økonomisk og social betydning gennem oprettelse af syge- og begravelseskasser og oprettelse af håndværkerstiftelser. De virkede som nævnt også for forbedring af lærlingenes teoretiske uddannelse ved at støtte tegneskolen og senere den tekniske skole, ligesom de bidrog til at højne medlemmernes almene viden ved at oprette bibliotek og afholde foredrag. Der var således sket store ændringer lovgivningsmæssigt og organisatorisk i årene fra folketællingen i 1845 til 1870. Alligevel vil jeg med udgangspunkt i Niels Senius Clausens undersøgelse af håndværksmestergruppen i Roskilde det sidstnævnte år, bragt i *Fortid og Nutid*, forsøge at sammenligne forholdene i 1845 og 1870. Iflg. Clausen var der 159 håndværksmestre i 1870 mod 188 i 1845 (samme fag). Heraf kom 1 fra Hertugdømmerne, 12 fra Tyskland og 3 fra Norge-Sverige, altså 16 fra udlandet. Det giver i alt 11%, altså et fald på kun 1 % på 25 år. Navnene afslører, at der var mange 2. og 3. generationsindvandrere blandt håndværksmestrene. Udlændingene var på grund af lavstrukturen alm. accepteret, også længe efter lavenes nedlæggelse. Det opblussende tyskerhad i 1848 og 1864 var kun af forbigående art. Danske håndværkere kendte jo udlændingenes baggrund fra deres egne læreår i Tyskland og andre nærliggende lande. Hertil kom, at mange af de indvandrede håndværkere giftede sig med danske piger og herved hurtigt lærte sig dansk og i det hele taget blev assimileret i løbet af kort tid. Indvandringen af håndværkere aftog efterhånden.

Ved tællingen i 1901 havde Roskilde en befolkning på 8.300 personer. Af disse var 212 indvandrere og af disse igen var 38 håndværkere. Omregnet giver det under fi %. I modsætning til tidligere var der nu langt flere indvandrere fra Norge og især Sverige, og langt færre fra Tyskland, også selv om man tæller sønderjyderne med. En del af disse indvandrede jo i perioden 1864-1920. For yderligere at belyse de indvandrede håndværkeres vilkår og tilpasning, gen-

Tømrermester Johann Lorenz Weber (1786-1862), Skolegade 5. Foto i Roskilde lokalhistoriske Arkiv. Ca. 1860.

nemgås i de følgende afsnit enkelte familier inden for bygningsfagene for at se, hvordan det gik dem i løbet af 2-3 generationer frem til midten af 1900-tallet.

Vi begynder med tømrerfirmaet Weber. Grundlæggeren Johann Lorenz Weber fødtes den 13. oktober 1786 i Nürnberg som søn af en tømrersvend. Han kom også selv i tømrerlære, og efter endt læretid og aflæggelse af svendep prøve drog han på valsen. Dengang blev en håndværkersvend ikke regnet for noget, hvis han ikke havde gået på valsen i udlandet i mindst 3 år. Det var i napoleonskrigenes tid, men det holdt ham ikke tilbage. Efter slaget ved Jena dagen efter hans 20 års fødselsdag i 1806 drog han nordpå sammen med Napoleons armé. I slutningen af 1806 eller begyndelsen af 1807 nåede han til København, hvor han fik arbejde. Som tømrersvend skulle han også være medlem af brandkorpset, nemlig den del der blev kaldt for "Nedbrydningskoret". Han blev derfor udkommanderet til tjeneste under Københavns bombardement i 1807. Bl. a. var han med til at fælde træerne i Classens Have uden for volden ved Østerbro, for at englængerne ikke skulle finde dækning her. Under tilbagetrækningen var han så uheldig at falde i en dyb grøft, men obersten, der stod i spidsen for de soldater, som havde dækket brandkorpset, sagde til sine folk: "Den lille Tømrermand maa vi have med, han har været saa flink." En tømrersvend fra Holmen rakte ham hånden og trak ham op.

Som fremmed blev han kommanderet til at gøre tjeneste ved de hvervede tropper. De bestod ifølge hans mening af noget sammenløbet rak. Derfor tog han i stedet hyre som kapergast. Han var med til at tage en skonnert, der gav gode prisepenge. Siden tog han tilbage til København, hvor han giftede sig med en dansk pige. Han fik arbejde hos en tømrermester Kern, der sendte ham til Fredericia for at forestå tømrerarbejdet på en stor toetages bygning. Da han omsider kom tilbage til sin kone, havde hun i mellemtiden været ham utro. De blev derfor separeret i 1819 og skilt 4 år senere. I mellemtiden fandt han sig en ny pige, Sofie Jensen, der var tjenestepige hos en læge. Hun blev gravid og måtte forlade tjenesten i utide, men fik dog en pæn anbefaling. Som ugift måtte hun føde på Den kgl. Fødselstiftelse. Den 23. februar 1821 kom Johan Harald Weber til verden. På koppeattesten fra november 1821 står han opført som pleje-

barn hos Sofie Jensen i Studiestræde. Først da skilsmissen var en realitet, kunne de to kærestefolk gifte sig.

Weber fik nu arbejde ved genopførelsen af Christiansborg slot og Vor Frue kirke. Trods ringe løn lykkedes det ham at spare 500 rigsdaler sammen. Disse penge skulle bruges til at afholde de udgifter, der var forbundet med at aflægge mesterprøve og erhverve borgerskab. Pengene skulle også gerne strække til etablering af eget værksted. Weber havde arbejdet under bygningsinspektør Koch i udlandet og sidst i København. Denne førte tilsyn med Palæet, Latinskolen, Duebrødre Hospital og Roskilde Domkirke og tilbød nu den dygtige tømrer arbejdet ved disse institutioner, hvis han ville slå sig ned som mester i Roskilde. Derfor flyttede familien i 1830 til Roskilde, hvor Weber gjorde mesterstykke og fik borgerbrev som tømrmester. Men det var ikke nok for at kunne udøve faget. Han måtte også søge om optagelse i Københavns Tømmerlav, da der ikke var noget lav i Roskilde. Uden medlemskab af lavet kunne han ikke gøre sig håb om at ansætte svende og udlære lærlinge. Da fru var ud af væverfamilie, flyttede familien Weber med mormor og børn først ind hos væver Gotzian i Algade 14 og siden hos væver Bøttiger på Domkirkepladsen (i den senere friskole). I 1837 havde Weber sparet så meget sammen, at han kunne købe en gammel forfalden ejendom i Skolegade over for domkirken.

Den ældste søn Harald var blevet konfirmeret i 1834. Om aftenen fik han den besked: "Ja, saa i Morgen Kl. 5 møder du ude paa Pladsen, Harald." Der blev ikke spurgt, om han ville være tømrer. Han var for øvrigt faderens første lærling. Dengang arbejdede tømrerne fra kl. 5 morgen til kl. 8 aften, afbrudt af 1/2 times frokost, 1 1/2 times middag og 1/2 times vesper, altså 12 1/2 times arbejde, når pauserne trækkes fra. Efter aftensmaden måtte lærlingen rydde op på værkstedet og på afbindingspladsen i gården. Når det var gjort, gik han ind og fortsatte med at føre regnskab og udarbejde overslag, for faderen var ikke så god til dansk, og moderen kunne slet ikke skrive. Ofte var Harald så træt, at han sad og faldt i søvn ved bordet.

I sin læretid var Harald Weber med til at bygge huslængen ud imod Maglekildestræde, hvor han selv kom til at bo med sin familie 20 år senere. Hans liv og færd i disse år kan følges i hans dagbogsoptegnelser. Trods de lange ar-

*Tømrmester Johan Harald Weber (1821-1884), Skolegade 5.
Foto i Roskilde lokallistoriske
Arkiv. U.å.*

bejdsdage fik han dog også stunder til at være sammen med kammerater og spille fløjte. Han lavede også en slæde til sin lillebror. Søndagene har været oaser i et travlt hverdagsliv. Han udtrykker dog også glæde ved sit fag, når han får ros for løste opgaver. Hans far kunne da også finde på at stikke ham lidt lommepenge nu og da, men der kunne også vanke lussinger, undertiden uden at han forstod årsagen. Dengang blev der ikke taget med fløjlshandsker på børn og unge. Dagbogen fortæller også om hård indbyrdes konkurrence mellem håndværksmestrene.

Den 4. november 1838 var Harald omsider nået til sin svendeprøve. Sammen med to kammerater tog han ind til oldermændene i København. Lidt beklemmt var han, men det hjalp, da han havde fået lavet tegningen til svendestykket og fået den godkendt. Næste morgen gik han ud og købte en høj silkehat til 3 rigsbankdaler. Han blev nu henvist til en tømrermester, der arbejdede for Ostindisk Kompagni. Her stod han så og lavede svendestykket de næste 8 dage. Han var frygtelig nervøs, da bedømmelseskommissionen mødte op, men svendestykket blev naturligvis godkendt. Nu skulle de nye svende ind til oldermændene og indskrives i lavet som svende. Det kostede 5 rigsbankdaler og 1 skilling i fattigbøssen, 3 skilling til altgesellen og bisidderne og 4 rigsbankdaler og 3 skilling for selve indskrivningen. Dernæst vandrede de nye svende i procession ud til tømrerkroen i Algade. Her løb han til sin store forbavselse på sin far. På kroen skulle der også erlægges indskrivningsgebyr og betaling for "gruss" samt for spisning, for det skulle jo også fejres på behørig vis. Vel hjemme igen fik han også lov til at invitere faderens svende til et svendegilde.

Dagene gik igen deres vante gang med surt slid fra tidlig morgen til sen aften, hvor han svedte over faderens regnskaber og overslag. Hans far var også en hidsig krabat. Imens drømte Harald om at drage ud i den vide verden og blive rigtig svend. Men faderen ville nødig give slip på den dygtige søn, der var så god til alt det administrative arbejde. En dag havde Harald lavet forarbejdet til en trappe. Uheldigvis havde han nummereret trinene oppefra og ned og ikke nedefra og op, som man plejede. Da hans far kom og så det, blev han så hidsig, at han greb en jernvinkel og tampede løs på sønnen lige til jernet knækkede, og stumpen fløj ud af vinduet. Det var for meget for Harald. Næste

Tømrerdynastiet Webers gård, Skolegade 5, på hjørnet af Lille Maglekildestræde. Foto i Roskilde lokallhistoriske Arkiv.

dag pakkede han sit tornyster og begav sig af sted uden at sige farvel til sin far. Han var næppe kommet til København og havde indlogeret på kroen, før hans far dukkede op for at forære ham en dyr kridtpibe og ønske ham lykke på rejsen. Han fik nok også en rejseskillling.

Haralds rejseår blev lidt ud over det sædvanlige. For det første nåede han så langt som til Italien, hvor han besøgte Venedig, Florens og Rom. For det andet besøgte han tegneskoler for at styrke sin teoretiske viden. For det tredje kunne faderen støtte ham med penge til studierne, ligesom han havde familie, han kunne besøge. Men ind imellem har han også prøvet at fægte sig igennem uden penge. En del af tiden var han for øvrigt også ansat hos en frimester i Hamburg, så lavstvungen var noget blødt op, når vi når op omkring 1840. Hans far, der havde opfordret sønnen til at blive i dette ansættelsesforhold, fik dog senere revet i næsen, at Harald havde taget arbejde "uden for Porten".

Inden de 3 år var omme skrev hans far og bad sønnen om at komme hjem, da hans helbred ikke var så godt mere. Han forestillede sig, at Harald skulle gøre mesterstykke, men ikke tage borgerskab. Han kunne så gå ind i faderens firma. Faderen argumenterede for, at det ikke betød så meget med de 3 år på valsen, hvilket tidligere havde været utænkeligt. Men det gav Harald ham ikke ret i. Derfor kom han først hjem, efter at de 3 år og lidt til var gået. Der var nok at tage fat på i faderens værksted, ikke mindst med at

Webers tømmerplads 1918. Hertil hørte et helt fabriksanlæg med dampsavværk (derfor skorsten) og maskinsnedkeri. Bagved ses dobbeltvandtårnene i Jernbanegade, nedrevet i 1971. I dag ligger Lammegade på den gamle tømmerplads. Foto i Roskilde lokalhistoriske Arkiv.

føre regnskaber og føre kontrol med de ansatte svende og læredrenge. Efterhånden overtog han mere og mere af styret. Weber senior begyndte at gøre Harald opmærksom på passende partier, men sønnen ville selv vælge. I 1847 gjorde Harald sit mesterstykke og fik derpå borgerskab som tømmermester. I Webers ejendom boede en ung frøken, der holdt hus for sin far, Wilhelmine Lovise Augusta Holm. Hende fik Harald et godt øje til, og det var gengældt. Han friede en dag, hvor han tog en pause midt i travlheden og fik ja. Hendes far flyttede nu hen i Karen Olsdatterstræde med datteren kort tid før brylluppet, idet de unge skulle have den gamle lejlighed. De blev gift i 1854, og året efter overtog Harald faderens forretning mod at underholde sine gamle forældre.

Det kunne undertiden være svært at skaffe driftskapital til de store byggearbejder, Weber deltog i. F. eks. da amtssygehuset skulle bygges i 1856. Formanden for byggeudvalget, general Haffner til Egholm, overlod Weber alt tømmerarbejdet. Weber gik nu hen til agent, købmand Borch, der havde en ret stor tømmerhandel, for at bestille det tømmer,

der skulle bruges. Borch turde ikke give den unge mester kredit. Det måtte Weber så tage ud til Haffner og forklare. Hertil sagde generalen: "Sig til Borch, at jeg indestår for betalingen." Så var der ikke mere i vejen. Efterhånden som forretningen voksede vandt Harald Weber i folks agtelse, og han blev da opfordret til at opstille som kandidat til byrådet, eller borgerrepræsentationen, som det endnu hed. Han blev valgt ind og blev senere en overgang formand for borgerrepræsentationen. Han sad i byens råd lige til sin død. Værksted og afbindingsplads krævede stadig mere plads. Først blev der købt et nabovænge til grunden ved Skolegade. Siden udvidedes i Allehelgensgade. Her havde Weber erhvervet et vænge sammen med murermester Schumacher for at opføre nogle arbejderboliger efter opfordring fra Roskilde Sparekasse. De to herrer forlængede det gamle stræde til Jernbanegade. Selv reservede murermesteren nr. 18 og tømrermesteren nr. 20-22 til eget brug. Her blev der nu afbindingsplads og opført en material- og værkstedsbygning.

Haralds ældste søn født i 1858 blev opkaldt efter bedstefaderen og kom altså til at hedde Lorenz. Han tog præliminæreksamen fra Latinskolen, hvorefter han i 1875 kom i tømrerlære hos sin fader. Han var med til at bygge Hotel Prindsen samt Ting- og Arresthuset. Om vinteren gik han på privat tegneskole og teknisk skole i København. I 1878 gjorde han svendestykke. Efter udstået soldatertid, tog han på valsen. Han var væk i to år og nåede at arbejde i Schweiz, Tyskland og Østrig samt besøge Italien. Om vinteren gik han på tegneskole. Ved hjemkomsten kunne han konstatere, at hans far ikke havde det så godt mere, så han måtte tage fat i firmaet. To år senere døde faderen. Kort efter hjemkomsten var Lorenz blevet forlovet med sin farbrors steddatter, Johanne Baadsgaard. Der blev nu bygget en ejendom til det unge par på grunden i Allehelgensgade. De blev gift to måneder efter den gamle Webers død. Der kom nu nogle hårde år for den unge tømrermester, hvor de andre mestre i byen forsøgte at udkonkurrere ham, men forgæves, bl. a. fordi han kunne overtage en del af faderens gode kunder, såsom Spritfabrikken. Også tømrerarbejdet på Svaneapoteket gik til Weber. I 1898 købte Lorenz firmaet af sin mor og førte det videre i sit eget navn. Han viste sig at være lige så driftig som sine forfædre, idet han udvidede

forretningen med et maskinsnedkeri og et savværk i Allehelgensgade. Også Lorenz deltog i det offentlige liv i byen. Han sad i ligningskommissionen og siden i byrådet. I en årrække var han formand for Roskilde tekniske Skole. Han var også med i bestyrelsen for Træindustriens Fabrikantforening for Østifterne, ligesom han var et aktivt medlem af flere lokale håndværksorganisationer. Han døde i 1941.

På dette tidspunkt var hans søn Harald leder af den store tømrervirksomhed. Også han var uddannet tømrer og et aktivt menneske med mange tillidshverv som sin forfædre, men han blev den sidste til at føre familietraditionen videre. Tiden var løbet fra at pådutte sine børn en bestemt uddannelse og videreføre et stort familiefirma. Men man må også sige, at det er noget af en præstation, at samme familie gennem 4 generationer har været med til at sætte dagsordenen i byen som medlemmer af byrådet og faglige organisationer. Ser vi os omkring i Roskilde, har firmaet i samme periode været med til at bygge en lang række af byens markante ejendomme, ejendomme der er kendetegnet ved stor soliditet. Mange er bygget i samarbejde med murerdynastiet Schledermann, som vi vil slutte af med at fortælle om.

Ifølge et dokument fra 1814 var bagersvenden Johan Henrick Schledermann indvandret fra svensk Pommern, nærmere betegnet fra Rügen. I 1840'erne var halvdelen af Københavns bagere af tysk afstamning. Johan Henrick slog sig imidlertid ned i Helsingør, og giftede sig med en dansk pige, der hed Christiane Elisabeth. Hendes far var muligvis også indvandret fra Tyskland. I Helsingør var der stor efterspørgsel på frisk brød blandt mandskabet på de mange skibe, som lagde til for at betale sundtold, og hvor mandskabet måske havde levet af beskøjter i lang tid. Vor mand blev snart bagermester og far til Johan Frederik, født 1814, og Carl Frantz Christian, født 1816. Bagermesteren søgte hurtigt om optagelse i borgervæbningen, byens politi- og brandkorps, der tillige skulle forsvare byen og Kronborg i tilfælde af krig. Han skulle selv anskaffe munderingen bestående af en rød klædeskjole med blå krave og opslag. Med udnævnelsen fulgte optagelse i korpsets syge- og begravelseskasse.

Bagermesterens ældste søn, Johan Frederik, blev sat i murerlære og udlært 1834. Dernæst burde han være taget til København for at få svendeværdigheden konfirmeret af

oldermanden J. W. Ewert. Det skete dog først i 1836. I 1844 finder vi ham på adressen Gammel Mønt 152 i København, hvor han boede sammen med sin kæreste, Andrea Røddike Munkeboe. De nåede at få sønnen Carl Johan, før de blev gift i 1845. Herefter aflagde Johan Frederik mesterprøve i Frederikssund og fik dernæst borgerskab som murermester i samme by. Her boede også hans søster, der var gift med en hjulmagermester Schwabe. Han blev siden gøgler. Allerede 1847 finder vi Schledermann i Roskilde, hvor han arbejdede som murersvend, ansat hos domkirkens faste murermester, Matthias Broch (født 1820), de første 14 år. Arbejdsstedet var Roskilde Domkirke. Fra 1847 arbejdede Johan Frederik sammen med maleren Eddelien på udsmykningen af Christian 4.s kapel. Denne maler var også fra svensk Pommeren. Kapellet skulle udsmykkes med den genopdagede freskotechnik. Det viste sig uhyre vanskeligt og tidskrævende. Efter 6 års arbejde på projektet døde Eddelien efter kun at have nået en brøkdel af arbejdet. Det blev nu også stoppet for en årrække. I stedet fik Schledermann til opgave at opføre et kapel samt indgangsportal og omkransende mure på Gråbrødre Kirkegård. Domkirkens ledelse havde antaget Meldahl som arkitekt i samarbejde med murermester

Kapellet på Gråbrødre Kirkegård set mod nord, tegnet af arkitekt Meldahl og muret af Johan Frederik Schledermann i midten af 1850'erne. Fotograf: Eva Tønnesen, 1991.

Matthias Broch. For den praktiske udførelse stod Schledermann som murersvend og betroet murerformand hos Broch. Kapellet blev opført i en blanding af gotik og gotisk renæssance.

Næste store opgave blev restaureringen af selve domkirken. Også i dette tilfælde var det Schledermann, der kom til at stå for det praktiske arbejde. Domkirkens istandsættelse kom til at vare fra 1859 til 1873. Til tider var det noget af et mareridt. Dels gav det ikke særlig stor indtjening til en familie med 9 børn, og dels var arbejdet vanskeligt. Således faldt dele af hvælvingskapperne ned under forsøget på at restaurere dem. Omkring en fjerdedel af domkirkens murskal blev fornyet, men det blev gjort så professionelt, at Nationalmuseets folk siden klagede over, at de ikke kunne se, hvad der var originalt, og hvad der var fornyet. Det tog Schledermann nu som en kompliment. Efter Brochs død opgav han sit borgerskab i Frederikssund og løste i stedet borgerskab som mester i Roskilde, hvor han havde virket i 14 år og havde sin bolig. Samme år flyttede han privatboligen og forretningen til Allehelgensgade 18, hvorfra firmaet blev drevet de næste 100 år.

Johan Frederik planlagde omhyggeligt sine sønners uddannelse, så de ikke skulle blive hinandens konkurrenter, men tværtimod kunne hjælpe hinanden ved større byggeopgaver. Den ældste Carl Johan blev sat i murerlære, den næste William i tømrerlære og lillebror Thorvald i smedelære. Men Thorvald ville ikke være smed, han ville være murer. Derfor rendte han fra sin læreplads. Faderen bøjede sig, og der kom nu to murere i familien, men det var klart, at storebror skulle arve firmaet. Thorvald blev udlært i 1869, og et par år efter emigrerede han til USA. Det blev dog ikke nogen succes. Bl. a. var han en tid jernbanebørste.

Johan Frederik døde 1874, året efter at domkirkens restaurering var fuldført. I nekrologen kunne man læse, at "han var en kunstner i sig fag og arbejdede med en sjælden samvittighedsfuldhed og kærlighed til domkirken". Sønnen Carl (Johan) på 29 år havde stået i lære hos murermester Møller i Frederikssund, men havde hjulpet faderen siden 1861, da han var blevet kaldt hjem, til trods for at læretiden endnu ikke var udstået. Carl, født 1844, førte nu firmaet videre. Samtidig skrev han til Thorvald og bad ham om at komme hjem. Thorvald blev nu svend hos sin bror

sammen med en anden murersvend, Heinrich Ewers fra Fredericia, som han havde truffet i USA. De to svende blev firmaets kirkespecialister. Efter 4 år som selvstændig mester slog Carl sig sammen med en anden og større murermester i byen, Louis Schumacher, hvis far Johan Heinrich Schumacher var indvandret fra Hannover omkring 1830 og havde slået sig ned som murermester i Roskilde. Firmaet kom officielt til at hedde Schumacher og Co., men i daglig tale blev firmaet omtalt som Schumacher og Schledermann. De delte opgaverne mellem sig, så Schumacher tog sig af det verdslige byggeri og Schledermann af kirkebyggeri og kirkerestaureringer. Samme år blev han for øvrigt gift med Anna Margrethe og fik snart to sønner.

Firmaet blev hurtigt byens førende. Det kom bl. a. til at opføre det nye rådhus i årene 1883-84. Som følge heraf fordobledes Carls indtægt fra 1880-85. Han fik nu råd til at bygge en ny privatbolig til sig og familien i Allehelgensgade 19 i italiensk villa-stil, tegnet af Andreas Clemmensen og udsmykket med kakler lavet af Thorvald Bindesbøll. Husets udsmykning viste, hvad firmaet formåede. Firmaet byggede omkring århundredskiftet en anden markant villa, Gustav Wieds "Kastellet". I mellemtiden var Carl blevet lige så berømt og værdsat som domkirkemurer som faderen. I samarbejde med professor Johan Lange gravede Carl under domkirken i 1890 og fandt resterne af en tidligere frådstenskirke. Efterhånden blev det almindeligt, at Carl Schledermann fik opgaven, når man skulle i gang med større kirkerestaureringer rundt omkring i landet.

I 1890 skete der også det, at Heinrich Ewers forlod firmaet for at blive selvstændig mester. Det fik Thorvald på lignende tanker. Da han havde lovet ikke at konkurrere med sin bror, tilbød han at slå sig ned i Sorø. Men Carl sagde nej til at dele opgaverne med Thorvald og holde sig borte fra Sorø-området. Da han ikke kunne få en konkurrencebegrænsende aftale med sin bror, kunne han lige så godt blive i Roskilde. Derfor gik han i kompagniskab med Ewers i 1892. Firmaet kom til at hedde Ewers & Schledermann de næste 30 år. Hermed var grunden lagt til en familiefejde, der varede i flere generationer. Her skal kun omtales en enkelt konfrontation mellem de to brødre. I 1923 skulle Sankt Ibs kirke restaureres. Begge brødre havde budt på opgaven. Carl var så sikker på at få opgaven, at han kørte ud og læs-

Firmaet C.J. Schledermann & Sønners cementstøberi Køgevej 74, på hjørnet af Gormsvej. Her produceres cementvarer og kunststen. Foto i Roskilde lokalhistoriske Arkiv.

seede et parti frådsten af ved kirken. Det blev imidlertid Thorvald, der fik arbejdet. Han blev noget forbavset, da han så stenene, men kunne jo godt regne ud, hvor de kom fra. Han tilbød nu broderen at overtage stenene, men Carl skyndte sig i stedet at sende sin arbejdsvogn ud efter læsset. Schumacher døde i 1906. Schumachers søn Heinrich, var allerede en veletableret murermester og fabrikant i Hedehusene. I stedet optog Carl sine to ældste sønner Christian og Frederik ind i firmaet, da de også var uddannet murere. Firmaet fik navnet C. J. Schledermann & Sønner. Christian tog sig nu af kirkerne og Frederik af det verdslige byggeri. I 1909 opførte de et cementstøberi på Køgevej. De var nu også blevet kloakmestre og stod for Roskildes første kloakering og de to efterfølgende. Carl døde i 1934. På det tidspunkt havde firmaet ca. 60 medarbejdere (om sommeren). Firmaet blev ikke ved med at gå så godt. Cementfabrikken måtte lukke, og det kneb med at få kredit på leverancer, når de skulle påtage sig større byggerier. Christian døde i 1958, og Frederik påtog sig ikke flere opgaver fra begyndelsen af 1960'erne. Han døde i 1969.

Ewers og Schledermann delte også det verdslige og kirkelige byggeri imellem sig og blev snart et stort veletableret firma med domicil Sankt Laurentiivej 6. Thorvald satte også sin ældste søn, Johan, i murerlære. Efter læretiden blev han svend i firmaet, men han kom aldrig godt ud af det med faderen, så denne endte med at give ham en enkeltbillet til USA. Her etablerede han sig som murermester, og her blev han resten af livet. Thorvald havde for øvrigt mistet sin kone i 1894. Snart gjorde han sine hoser grønne hos modellen til en af gammeljomfruerne i Gustav Wieds forfatter-skab, datteren af den rige proprietær Jørgen Olsen, der nød sit otium på Rhodishøj (Gustav Wied boede til leje i samme ejendom). En murer var ikke en svigersøn efter proprietærens hoved. Det problem løste Thorvald ved at gøre hende gravid. Ane flyttede en tid væk og fødte sin søn langt fra Roskilde. Imidlertid ville hun ikke bortadoptere ham, så hun endte med at gifte sig med Thorvald. Der kom endnu en søn i ægteskabet, Helmuth, der siden kom i murerlære hos faderen og endte med at føre firmaet videre. Dog ikke uden problemer. Efter Ewers død var Thorvald gået i kompagniskab med Louis Børresen. Efter Thorvalds død forsøgte Børresen at vippe Helmuth ud af firmaet, men døde pludselig af blindtarmsbetændelse, inden han nåede at foretage sit kup. Nu blev Helmuth således ene-ejer af det store firma. Af bygninger opført af firmaet i årenes løb kan nævnes alderdomshjemmet og kasernen. En af de bedste kunder var den katolske menighed i Roskilde, det samme gjaldt De danske Landboforeningers Frøforsyning. Der var også en murer i næste generation, Helmuths søn Hans Christian Schledermann, der var svend hos sin far. Han forsøgte at overtage firmaet med hjælp fra sin far og storebror, der var revisor, men det gik ikke, og firmaet lukkede i begyndelsen af 1970'erne.

Begge grene af familien påtog sig en lang række tillidshverv i årenes løb. Murerstamfaderen, Johan Frederik Schledermann, havde været medlem af repræsentantskabet for Borger- og Håndværkerforeningen. Denne post gik siden i arv til sønnen Carl og sønnesønnen Christian. Disse kom også i byrådet. Carl var således medlem i 23 år og Christian siden i 8 år. Alle var højremænd. Hertil kom bestyrelsesposter i andre foreninger og faglige brancheorganisationer, så de sad med ved bordet, når der skulle be-

Murermester Thorvald Schledermann (1851-1930), Sankt Laurentiivej 6. Foto i Roskilde lokalhistoriske Arkiv. U.å.

stemmes i lokalsamfundet. Thorvald var også aktiv i forskellige foreninger i Roskilde og tillige frimurer. Helmuth endte med helt at hellige sig det organisatoriske arbejde. En kort periode sad han også i byrådet som suppleant for Poul Sørensen, der var blevet minister.

Ingen andre slægter har i bogstaveligste forstand sat deres præg på Roskilde som murerdynastiet Schledermann. Overalt i den gamle bymidte og nærmeste omkreds støder man ustandselig på bygninger som medlemmer af slægten har bygget fra grunden eller repareret.

I en tid med stor indvandring og nervøsitet for konsekvenserne heraf er det værd at huske, at Danmark i tidligere tider har oplevet andre store indvandrerbølger. I mange tilfælde har disse nydanskere vist sig at være en gevinst for det danske samfund. Det er jo som regel de mest driftige, der finder på at udvandre og slå sig ned i et fremmed land. Når det kommer til stykket har de fleste af os nok en enkelt ane eller to af udenlandsk herkomst.

Utrykte kilder:

Alten, Fritz: 5 års rentefrihed. Ujournaliserede sager 1797-1816. No. 1587 fra 1810 (om Maglekilde). Byhistorisk Samling for Lyngby Taarbæk Kommune.

Folketællinger for Roskilde Købstad 1787, 1825, 1834, 1840, 1845, 1850, 1860, 1870, 1880, 1890, 1901. Kopi haves i Roskilde lokalhistoriske Arkiv (RLA)

Roskilde Borger-, Haandværker-og Industriforening 1843-1992 i RLA.

Roskilde Haandværkerforening 1870-1989 i RLA.

Roskilde Smedelav 1749-1988 i RLA.

Roskilde Snedkerlav 1738-1988 i RLA (ældre protokoller i Landsarkivet for Sjælland).

Schmeltz, Johan Henrich: Privatarkiv i RLA.

Schmeltz, Otto Henrich: Privatarkiv i RLA.

Trykte kilder:

Danmarks gamle Købstadslovgivning. Bd. III. Udg. Ved Erik Kroman. København 1951-61.

Danmarks Gilde- og Lavsskraaer fra Middelalderen. Bd. 1-2. Udg. Ved C. Nyrop. København 1895-1904.

Rawert, O. J.: *Kongeriget Danmarks industrielle Forhold: Fra de ældste Tider*

indtil Begyndelsen af 1848. Genudgivet 1992.

Kilderne til afsnittene om familierne Weber og Schledermann: Se litteraturhenvisningerne.

Litteratur:

Andersen, H.: *Roskilde Tekniske Skole 1840 - 1940*. Roskilde 1940.

Becket, Francis: *Caspar Fincke. Tidsskrift for Industri*, 1913. Årg. 14, s. 33-49.

Behrmann, H. H.: *Grundrids til en historisk-topografisk Beskrivelse af det gamle Konge- og Bispesæde Roeskilde*. København 1832.

Christensen, Chr.: *Roskilde Borger-, Haandværker- og Industriforening: 1840 - 26. oktober - 1940*. Roskilde 1940.

Christiansen, H.: *Roskilde Haandværkerforening 1870 - 1920*. Roskilde 1920.

Clausen, N. S.: "Håndværksmestergruppen i Roskilde ca. 1870 - med særligt henblik på dens sociale og økonomiske placering." *Erhvervshistorisk Årbog* 1970. Bd. 21, s. 54-118.

Davidsen, N.: *Borger- og Haandværkerforeningen i Roskilde. En historisk Oversigt til Dels udarbejdet efter Foreningens Arkiv*. Roskilde 1890.

Fraes Rasmussen, Ulla: "St. Gertrudsstræde i Køge." *Historisk årbog fra Roskilde amt* 1981, s. 47-60.

Hermansen, Victor: *Caspar Lubbeke: En Roskilde-Snedker fra Brusk-Barokkens Dage*. Roskilde Studier. Roskilde 1944.

Jensen, Chr. Axel: "Roskildemesteren Brix Michgell Snedkers Skab i Nationalmuseet." *Fra Nationalmuseets Arbejdsmark* 1928, s. 49-60.

Møller, Harald: *Roskilde Borger-, Haandværker- og Industriforening: R.B.H. og I. 150 år 1840 - 26. oktober - 1990*. Roskilde 1990.

Nyrop, C.: *Fra Roskilde Smedelavs Lade. Nogle Meddelelser*. 1886.

Olsen, Olaf: "St. Jørgensbjerg kirke." *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie* 1960, s.1-71.

- : "Sankt Jørgensbjerg kirkes alder." *Historisk årbog fra Roskilde Amt*. 1998, s. 56-60.

Roskilde bys historie. Bd. 1-3. Roskilde 1992-1998.

Schledermann, Helmuth: "Murerrestrene i Allehelgensgade Roskilde - socialt, arkitektonisk og håndværksmæssigt." *Foreningen for Bygning- og Landskabskultur, Roskilde. Årsskrift* 1994, s. 19-47.

- : "Murerrestrene på Sct. Laurentiivej Roskilde - socialt, arkitektonisk og håndværksmæssigt." *Foreningen for Bygnings- og Landskabskultur, Roskilde. Årsskrift* 1995, s. 11-64.

Tønnesen, Eva: "Fra håndværksvæver til manufakturhandler." *ROMU: Årsskrift for Roskilde Museum* 1998, s. 73-92.

- : "Væverfaget i Roskilde." *ROMU: Årsskrift for Roskilde Museum*, 1999, s. 39-62.

Weber, L.: "En tømrerslægt i 19. århundrede: Familien Weber i Roskilde." Ved Andreas Jørgensen. *Erhvervshistorisk Årbog* 1958. Bd. 10, s. 7-98.